

Nimilain lukua

URPO KANGAS *Ihmisen nimi. Nimenmääräytymisen oikeudelliset rajat*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1991. 178 s. ISBN 951-640-524-X.

Urpo Kankaan kirja *Ihmisen nimi. Nimenmääräytymisen oikeudelliset rajat* ilmestyi kesällä 1991. Eduskunta oli helmikuussa uudistanut nimilain, joka sisälsi tarkistettuna niin sukunimeä kuin etunimeäkin koskevat säädökset. Laki tuli voimaan 1.11.1991. Kangas saattoi seurata lain muutoksen valmistelua läheltä ja ottaa kirjaa laatiessaan huomioon tulevat muutokset. Teos tuli markkinoille sananmukaisesti kuin tilauksesta. Nimi on jokaista ihmistä lähellä oleva asia yleensäkin, ja tuolloin sen olivat tuoneet päivän puheenaiheeksi lähekkäiset lain uudistukset. Sukunimilain uudistaminen oli keskusteluttanut suomalaista yhteiskuntaa pitkälti toistakymmentä vuotta ennen kuin se hyväksyttiin vuonna 1985. Laki ehti tuskin käyttöön, kun siihen ruvettiin valmistelemaan käytännön vaatimia korjauksia. Etunimilaki vuodelta 1945 ei liioin vastannut ajan tarpeita. Etunimiongelmia pohdittiin niin ikään usein lehtien palstoilla. Nimisäädöksiä systemaattisesti käsittelevää kirjallisuutta ei ennestään ollut, kuten tekijä kirjansa alussa toteaa. Nyt on.

Kirja jakautuu kuuteen lukuun. Ensimmäinen luku esittelee 32 sivullaan sukunimilain tai oikeammin sukunimeä koske-

Kirjallisuutta

vien säännösten historiaa. Kaksi seuraavaa lukua ovat teoksen laajimmat, yhteensä 96 sivua, ne selvittävät sukunimien määräytymistä ja muuttamista. Viimeiset kolme lukua ovat suppeampia, etunimen antamista ja muuttamista koskevien säännösten tarkasteluja.

Tekijä on ajatellut käyttäjien parasta laatiessaan kirjaan hakemistoja. Sisällysluettelo on yksityiskohtainen ja selkeä. Sen lisäksi joka sivulla on ylinnä asiasana tai pariviitteenä sivun keskeisestä aiheesta. Teoksen lopussa on kahdeksansivuinen aakkosellinen asiahakemisto ja parisivuinen oikeustapaushakemisto, molemmat varmasti hyödyllisiä teoksen oletettaville pääkäyttäjille, nimiviranomaisille. Kirjallisuusluettelo on valikoima kotimaista ja ulkomaista laki- ja nimikirjallisuutta. Se antaa lukijalle tavallaan avaimet käteen kirjoittajan näkemysten ymmärtämiseen.

Kirjan esitystavalle on leimaa-antavaa viitteiden paljous. Petiitillä painettuja alaviitteitä on käytetty tavanomaiseen tapaan lähteiden ilmoittamiseen, mutta huomiota herättävän runsaasti myös asiaa sivuavien ekskursioiden esittämiseen. Kangas saa lakisäädösten esittelyyn monivaihteista väriä vanhojen ja uusien teosten lainauksilla ja kommentailla. Usein tekijän oman kannan löytää pitkän nootin lopusta. Lukuisat todelliset ja keksityt esimerkitapaukset havainnollistavat nimilain soveltamista.

Sukunimilain tausta

Ensimmäisen luvun alkujakso käsittelee henkilönimeä oikeuskäsitteenä. Sellaisena se on tunnetusti hyvin kulttuurisidonnainen ilmiö. Kirjassa ei siihen puoleen kiinnitetä paljon huomiota, niin hyödyllistä kuin nykyaikana olisikin tietää henkilönimen asemasta perusseikat eri maiden ja kulttuurien oikeusjärjestelmissä. Kangas keskittyy ymmärrettävästi tarkemmin oman kulttuuripiirimme tulkintoihin nimen oikeudellisesta asemasta ja sen vaikutuksesta säädöksiin. Roomalais-germaaniskandinaavinen oikeuskulttuuri pitää tärkeänä käytännön sys-

tä nimien vakiintunutta pysyvyyttä. Nimi on yhteisölliseen elämään kuuluva elementti. Anglosaksinen kulttuuri taas korostaa yksilöllistä nimen omistamista.

Urpo Kangas tuntuu omaksuneen amerikkalaisen käsityksen henkilönnimestä. Sen mukaan henkilönnimi on yksilön omaisuutta, vähän niin kuin päällystakki. Kärjistettynä tämä käsitys johtaa siihen ajatukseen, että henkilön nimestä ei tarvita enempää lakia kuin että ihmisellä pitää olla etunimi ja sukunimi, tai ehkä ei edes sitä tarvitsisi lailla säätää.

Suomen nimijärjestelmä on kuitenkin kasvanut nimen yhteisöllisestä tehtävästä: »Kylä nimen antaa, mies nimen kantaa.» Yhteisö tarvitsee yksilöilleen nimet. Täydellisesti erakkona elävä ei tarvitsisi itselleen sen enempää etu- kuin sukunimeäkään. Etunimien ja sukunimien kuuluminen yhteisön pääomaan, kielijärjestelmään kuvastuu sukunimeä ja etunimeä koskevissa laeissa, jotka tietenkin ovat nuoria verrattuna nimikäytännön historiaan. Nimen monia tehtäviä ei suomalaisissa tutkimuksissa ole paljoakaan käsitelty. Ehkä siitä johtuu, että on tainnut korostua liikaakin, ainakin lainopillisissa yhteyksissä, nimen asema pelkääntään henkilön identifioimiskeinona. Tietysti se pitää paikkansa, mutta nimellä on sosiaalisessa kanssakäymisessä monia muita tärkeitä tehtäviä, ja toisaalta nimi ei ole aina riittävä tunnistamiskeinoksi. Täsmälleen samoja nimiä on ollut käytössä ja silloin on identifioimiseen tarvittu muita tietoja: isän nimeä, syntymäaikaa ja -paikkaa, ammattia, siviilisäätyä, milloin mitään, nykyisin henkilötunnusta.

Suomessa ja monissa muissa maissa henkilötunnus on saanut toimittaakseen osan nimen aiemmista tehtävistä, ja se on lisännyt yksilön vapautta nimensä haltijana oikeudellisissa asioissa. Erityisesti juuri henkilön identifioiminen on siirtynyt henkilötunnukselle, joka hoitaakin sen tehtävän nimeä täsmällisemmin, mutta vain virallisessa käytössä. Jokapäiväinen elämä osoittaa, että nimi on säilyttänyt asemansa myös identifioijana. Ei puhuttakaan, että selvittäisiin numero-kirjaintunnuksilla. Toisin sanoen

nimen, varsinkin sukunimen tehtävää pelkkänä oikeuskäsitteenä on korostettu yksipuolisesti liikaa. Henkilönimen muut tehtävät ovat monin verroin keskeisemmässä asemassa, jos kohta niillä on liittyviä oikeusjärjestelmän eri kohtiin, niin kuin Kankaan esityksestä voi päätellä.

Teoreettinen ongelma nimioikeuden sijoittamisesta oikeusjärjestelmään, mitä Kangas esittelee, on nimistöntutkijaakin kiinnostava. Mieluusti kyllä yhtyy kirjoittajan mielipiteeseen, että vaikka »nimioikeus ei asetukaan tukevasti määrätyle paikalle oikeusjärjestelmässä, ei siitä aiheudu mitään vahinkoa nimioikeuden tutkimukselle; etuja kyllä. Perinteisen oikeussystematiikan rajojen yli ulottuva tutkimus tarjoaa rikkaat mahdollisuudet, runsaammat periaatekokoelmat ja tilaisuuden uuden kuvan piirtämiseen». Pohtimista erisnimissä riittää, ne ovat todellisia voimasanoja kielessä.

Kangas asettaa perustellusti suomalaisen sukunimilainsäädännön synnyn yhteen suomen kielen aseman parantumisen, kansallisen identiteetin vahvistumisen ja niihin läheisesti liittyvän, vuosisadan vaihteeseen ajoittuvan sukunimien suomalaistamisen kanssa. Sukunimien suomalaistaminen, erityisesti joukkomuutto v. 1906 herätti lopullisesti viranomaiset huomaamaan aukon lainsäädännössä: säädöksiä oli oikeastaan vain aateliston nimistä ja virkamiesten nimen muuttamisesta. Lain tarpeellisuutta perusteltiin tähdentämällä nimen osuutta henkilön, erityisesti rikollisen, identifioinnissa. Laki sukunimistä saatiin, kuten tunnettua, vasta v. 1920.

Sukunimien suomalaistamiseen, niin v:n 1906 nimien joukkomuuttoon kuin kolmekymmentä vuotta myöhempään nimien suomentamiseen, Kangas suhtautuu yksipuolisen kielteisesti. Vuosisadan vaihteen nimenmuutoksiin liittyi vahva suomen kielen arvostamisen tarve, suomalainen nimi oli kansallisen identiteetin symboli. Sen sijaan ns. Kalevalan riemuvouden sukunimien suomalaistamisinto (1935–36) ei käsittäkseen ole tulkittavissa pelkästään nationalistiseksi ilmiöksi eikä pääasiallisesti ruotsin kielen vastaiseksi riennoksi, kuten Kangas

tuntuu tekevän. Nimiä suomalaistivat suomenkieliset paljolti käytännön syistä: asiapapereista ja kansan traditiosta kyllä tunnetaan, miten virheellisesti kansanihmiset vieraita nimiään kirjoittivat ja äänsivät. Oman vieraskielisen nimen virheellinen käyttö todella leimasi ihmisen pahasti. Oikeutta omakieliseen nimeen on pidetty ihmisoikeuksiin kuuluvana; meidän maassamme kansan enemmistö oli vailla kielellisiä oikeuksiaan niin pitkään, ettei omaa kieltä vieläkään kaikista pidetä itseisarvona.

Perheoikeudellisen nimilainsäädännön kehittymistä Suomessa Kangas käsittelee kiintoisasti s. 20–26. Yhteiskunnan moraalikäsitykset kuvastuvat nimisäädöksissä ja niiden tulkinnassa. Kangas on ottanut käyttöön jopa sellaisen käsitteen kuin nimimoralismi, käsitettä tarkemmin määrittelemättä. Vuosisadan alun liberaalit aatteet näyttävät nimisäädännösten laadinnassa kärsineen tappioita viime sodan jälkeiseen aikaan asti. Miten paljon lainlaajoihin vaikutti Ruotsin ja muiden pohjoismaiden lainsäädäntö, ei tule esiin. Pahempi puute kuin tuon vertailun ohittaminen maininnasta on, että lupaa- vasti otsikoitu jakso Sukunimilain funktioiden muuttuminen (s. 30–32) jää kevyeksi. Se on valitettavaa, sillä tässä yhteydessä olisi ollut paikallaan ja mahdollista kuvata 1970- ja 1980-luvun nimilakeja koskevaa keskustelua ja uudistustoimia vastaavanlaajuisena kuin vanhojen säädösten taustaa. Vastikään tapahtunut jää historiaan nopeammin kuin arvaakaan. Objektiviiset ajankohtaisraportit ovat historiallisestikin arvokkaita, usein ajan kuluessa arvossaan kasvavia.

Sukunimen määräytyminen ja valintaoikeus perhesuhteissa

Oikeus nimeen on ihmisen perusoikeuksia. Suomalaisille asia on niin itsestäänselvä, ettei siihen normaalisti edes kiinnitetä huomiota. Vasta erikoistapauksissa ja ongelmassa ruvetaan etsimään laista nimen oikeudellisia rajoja. Kaikkialla maailmassa ei jokaisen, varsinkaan ei jokaisen lapsen, oi-

Kirjallisuutta

keus nimeen ole nykyäänkään itsestäänselvyys. Kangas käsittelee kirjansa toisen luvun alussa tätä ihmisoikeuksiin ja lapsenoikeuksiin kuuluvaa oikeutta, joka toisesta suunnasta katsottuna on nimivelvoite. Suomen nykyinen nimilaki määrittelee ensimmäisessä pykälässä nimivelvoitteen lyhyesti: »Jokaisella tulee olla sukunimi ja etunimi.»

Toinen luku käsittelee seikkaperäisesti lapsen sukunimen määräytymistä ja rajallista valinnaisuutta eri tapauksissa. Nimen määräytymiseen vaikuttaa, onko lapsen vanhemmilla yhteinen sukunimi vai ei, onko lapsi vanhempien ensimmäinen vai ei, edelleen onko kyseessä avioliitossa vai avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi, jälkimmäisessä tapauksessa edelleen, onko isyys tunnustettu vai ei, onko kyseessä otolapsen nimi ja minkäikäisen otolapsen jne. Erilaisia tapauksia riittää esiteltäväksi. Kangas käsittelee tapauksia runsaasti, usein esimerkin avulla havainnollistaen. Harvinaisen nimipulman eteen tullessa viranomaisen useimmiten löytäneen esimerkkitapauksen kirjasta, vaikka toisaalta yhteiskunnan sosiaaliset suhteet muodostavat nykyään sellaisen sokkelon, että varmaan silloin tällöin tulee esiin sellaisiakin nimiongelmia, joille ei kirjasta suoraa vastinetta löydy.

Perhesuhteiden muuttuminen on tullut tavallisemmaksi kuin ennen. Se on tehnyt lasten nimien muuttamistarpeesta aiempaa suuremman. Ei ole tavatonta, että lapsen nimi on saattanut muuttua kolme neljä kertaa ennen kouluikää. Kangas käsittelee tässä yhteydessä niitä tapauksia, joissa sukunimi voidaan muuttaa väestörekisterinpitäjälle tehtävällä ilmoituksella. Käytännön työhön jaksosta saa varmaan hyödyllistä tukea. Vähän merkilliseltä tuntuu tässä kohdin taas maininta »nimimoralistisista seikoista» ja »viestimerkityksen» korostaminen: »Nimi tavallaan kavaltaa ihmisen ennen kuin ihmisen on enempiä itsestään ehtinyt paljastaakaan.» Kavaltaminen tuo mieleen jättäjäissadut ja tarinat, jotka kertovat, miten jättiläisen tai muun sankarin voima katoaa, jos hänen nimensä paljastuu. Ensimmäinen

nimen tehtävä toki on kantajansa yksilöiminen yhteisössä. Nimen voima on juuri siinä, että se on julkinen, tunnettu. Jos jättiläisen nimi on vain hänen itsensä tuntema, sillä ei ole käytännön funktiota yhteisössä. Yhteisö tyydyttää nimen tarpeen antamalla »jättiläiselle» oman epävirallisen nimen.

Sukunimien muuttamista ei voida välttää, siksi on hyvä, että lainuudistus on tehnyt muuttamismenettelyn tarkoituksenmukaisemmaksi. Muutosten kanssa tekemisissä olevista varmaan olisi hyvä myös, jos yleisiä asenteita saataisiin muutetuksi suvaitsevammiksi, niin että pidettäisiin normaalina sitäkin, että perheessä on eri sukunimiä. Niinhän ennenkin pidettiin, ainakin maalaisyhteisössä. Muuttamispaane pienenisi, ja pikaiset edestakaisin muuttamiset vähenisivät.

Nimen muuttaminen on nykytekniikan avulla kyllä mahdollista suhteellisen helposti, eivätkä muutokset alaikäisen lapsen kyseessä ollen edes juuri aiheuta niitä seurannaisvaikeuksia, joihin nopeasti toistuvat nimenmuutokset Kankaan mukaan johtaisivat. Mutta lasten nimenmuutosketjut panevat epäilemään, onko lapsen etu toteutunut nimen monissa muutoksissa. Joka tapauksessa on hyvä, että laki vaatii kuulemaan 12 vuotta täyttänyttä lasta ja nuorempaakin, kun käsitellään hänen nimensä muuttamista. Kankaan mukaan kuuleminen merkitsee kirjallisesti ilmaistua kantaa, sekin varmasti hyvä selvennys käytännössä noudatettavaksi.

Sukunimen määräytyminen avioliiton perusteella muuttui vuoden 1985 sukunimilaissa pohjiaan myöten. Määräytymisen asemesta on puhuttava sukunimen valitsemisesta avioliittoa solmittaessa. Vuoden 1991 lain muutos toi uutta vain tekemällä henkilökohtaisessa käytössä olevan sukunimen käyttöönottamisen tai poisjättämisen mahdolliseksi ilmoitusmenettelyä käyttäen. Nimilaki ei sisällytä sukunimisäännöksiä sovellettavaksi rekisteröimättömiin ns. avopareihin. Kangas paheksuu sitä ja katsoo, että »koetaan mahdottomaksi antaa avoliitossa eläville samoja oikeuksia kuin sellaisille henkilöille, jotka ovat antaneet laillis-

taa liittonsa». Monet puolestaan paheksuvat sitä, että yhteiskunta suorastaan vero-, eläke- ym. säädöksillään suosii avoliittoja. Jos taas tätä kysymystä arvioi nimikäytännön pohjalta, niin voi vain todeta, että avopareja on aina ollut ja että osapuolet ovat ennenkin käyttäneet omia nimiään.

Sukunimilain uudistus v. 1985 toi siis avioliiton solmimiseen uutuutena sukunimen valinnan. Nimitraditiota uutuus ei ole kirjan mukaan (s. 63) vielä paljoa muuttanut: yhteinen sukunimi valitaan noin 92,5 %:ssa solmituista avioliitoista ja niistä on 92 % niitä, joissa on valittu miehen sukunimi, ja 0,5 % niitä, joissa on valittu naisen nimi. Kangas tulkitsee tämän tradition radikaalisti: »Patriarkalinen nimenvaihtotapa päätös on kulttuurinen teko, jolla nainen initoi itsensä aviosäätyyn merkitsemällä miehen. Toisin sanoen, ottamalla miehen nimen nainen viestittää muille naisille oikeudestaan kyseiseen mieheen. Samalla nainen voi kertoa nimenmuutoksellaan muille, että hän ei ole jäänyt miesten hylkäämäksi.»

Avioliiton takia ei sukunimeä v:n 1985 nimilain voimaan tultua tarvitse muuttaa lainkaan. Kangas huomauttaa pariin otteeseen harkinnan vähydestä nimenvaihtolanteessa. Puolisot säilyttivät omat sukunimensä v. 1986–88 avioliittoon mennessään noin 7,5 %:ssa solmituista liitoista. Kirjan ilmestymisen jälkeen määrä on hienokseltaan kasvanut: viime vuonna se oli 11 %. Se on merkittävä määrä. Toinen puoli asiaa on, mutta siihen Kangas ei kiinnitä huomiota, että varsin usein yhteinen nimi otetaan näissäkin liitoissa siinä vaiheessa, kun ensimmäinen lapsi on tulossa tai tullut. Iäkkäämmät pariskunnat, joita ymmärrettävästi oman nimen säilyttäneissä on runsaasti, eivät myöhemminkään päädy yhteiseen nimeen.

Käytäntö ei ole paljon muuttunut siinä suhteessa, mikä koskee oman sukunimen säilyttämistä yhteisen sukunimen edellä. Kangas käyttää näistä nimistä termiä yhdistenimi; käytössä ovat myös termit kaksoisnimi ja yhdistelmänimi. Väestörekisterikeskuksen tilastoista laskien 1986–92 kaksois-

nimen otti eli oman nimen säilytti henkilökohtaisessa käytössään 8,9 % naisista, jotka olivat avioliittoa solmiessaan sopineet yhteiseksi nimeksi miehen sukunimen. Vaimon sukunimen otti yhteiseksi nimeksi 0,6 % vihityistä eli vain 150–170 avioparia vuosittain. Näistä oli avioliittoja, joissa mies säilytti oman sukunimensä henkilökohtaisessa käytössä yhteisen nimen edellä, vain puolitoista kymmentä vuodessa. Henkilökohtaisessa käytössä oleva nimi ei periydy. Lapset eivät siis saa sukunimekseen kaksoisnimiä, vaan yhteisen nimen, olipa yhteiseksi valittu kumman puolison nimi tahansa.

Kaksoisnimen mahdollisuus on selvästi koettu eduksi: perheellä on yhteinen nimi, mikä jokapäiväisen elämän kannalta on käytännöllistä, ja sillä puolisololla, joka sai puolisonsa nimen sukunimekseen, on lisäksi käytössään oman identiteetin kannalta tärkeäksi tunnettu vanha sukunimi. Vuoden 1920 sukunimilakia uudistettaessa oli 80-luvun alkuvuosina keskusteltavana sellainenkin ehdotus, joka olisi kieltänyt kaksoisnimet kokonaan. Kieltoehdotus herätti naisissa pelon tämän mahdollisuuden menettämisestä: parin vuoden aikana nimityyppi lisääntyi melkoisesti. Vastustuksen takia kieltämisaikajutus tuli torjutuksi, ja tasarvon nimissä uusi laki jopa laajensi tyyppin käyttömahdollisuutta, mutta toistaiseksi laajennuksella ei ole ollut näkyvää vaikutusta sukunimistöössämme. Kaksoisnimen kieltämistä harkinneet lainlaattijat kai pitivät nimityyppiä kömpelönä. Tuolloiset reaktiot ja nimityypin nykyinen vakaa asema osoittavat, että kaksoisnimiä tarvitaan.

Suomessa on vakiintunut käytäntö, että kahdesta sukunimestä muodostettava nimi kirjoitetaan yhdysmerkillisenä. Kangas tulkitsee (s. 67) lakia tältä osin erikoisella tavalla. Hän katsoo, että koska laissa ei erityisesti mainita yhdysmerkkiä – Kangas puhuu »väliviivasta» – sen käyttö olisi ehdonvallon asia. Tulkintaan on vaikea yhtyä: kyseessä on oikeinkirjoitusperiaate siinä kuin etu- ja sukunimen aloittamisessa isolla kirjaimella, jota ei liioin erityisesti nimilaisissa säädetä, vaan ilmeisesti katsotaan kuulu-

Kirjallisuutta

vaksi kotimaiseen nimikäytäntöön. Suomen kielen lautakunta on pohtinut asiaa 17. 3. 1986 ja pitänyt tämän nimityypin kirjoittamista yhdysmerkillisenä oikeinkirjoitusnormien mukaisena ja nimikäytännön selkeyden kannalta tärkeänä.

Kirjan ansioita on esimerkkien runsas käyttö. Joissakin kohdin keksityt monimutkaiset kuvaukset kuten esimerkiksi s. 68 ja 69, miten kumpikin puoliso voisi saada käyttöönsä »yhdistenimen», tosin eri nimet, tuntuvat turhilta sepitteiltä, jollaisten muodostamista laki ei varmaan ole tarkoittanut.

Sukunimen muutokset hakemusteitse

Sukunimen muuttamiseen on tarvetta muistakin kuin perhesuhteista johtuvista syistä. Näitä tapauksia käsittelee kirjan kolmas luku Sukunimen muuttaminen hakemuksen johdosta (s. 75–126). Vuosittain sukunimenmuutoshakemuksia on käsitelty lääninhallituksissa melkoinen määrä: vuosina 1986–89 keskimäärin liki 2 000 vuodessa, ja määrä oli noususuunnassa. Vuoden 1991 lainmuutoksen yhtenä tavoitteena olikin vähentää hakemusten käsittelyä: ilmoitusmenettelyä laajennettiin huomattavasti. Täysin esteettömään nimen muuttamiseen ei nyky-yhteiskunnassa ole helposti pääsyä, kuten Kangas toteaa. Monet asiapaperit, todistukset, vaaliluettelot, jäsenluettelot, omistamista koskevat dokumentit yms. menettäisivät välitöntä luotettavuuttaan.

Hakemuksesta tehtävien nimenmuutosten tyyppitapaukset Kangas jakaa rutiinimuutoksiin ja, Juha Pöyhöstä siteeraten, »kiperiin tapauksiin». Rutiininluonteisia ovat tapaukset, joissa hakija haluaa takaisin hänellä tai vakiintuneesti hänen esivanhemmiltaan olleen nimen. Suuri osa tapauksista on alaikäisten lasten nimiä koskevia. Toisinaan, eikä aivan harvoin, kyseessä on aikaisemman puolison nimen ottaminen uudelleen. Rutiininluonteisissa nimenmuutostapauksissa anomus hyväksytään lähes poikkeuksetta.

Kankaan kiperiksi tapauksiksi luokittelemat nimenmuutokset ovat monenkirjavia.

Muutoksen hakijan on näissä tapauksissa perusteltava muuttamistarve ja esitettävä ehdotus uudeksi nimeksi. Päätävä viranomainen taas joutuu hankkimaan asiasta nimilautakunnan lausunnon. Kangas käsittelee sukunimen muuttamisen edellytyksiä seikkaperäisesti todellisten ja sepitettyjen oikeustapausten avulla. Sukunimestä voi olla häiritsevää sen vierasperäisyyden takia: sen kirjoittaminen ja ääntäminen voi aiheuttaa vaikeuksia tai sekaannuksia tai antaa väärän käsityksen nimenhaltijan kielestä. Nimen yleisyyden aiheuttamat sekaannukset ovat joskus niin harmillisia, että niistä pyritään eroon nimen muuttamisella. Joskus nimi tulee muusta syystä haltijalleen kiusalliseksi, appellatiivinen homonymi on merkitykseltään häiritsevä, sinänsä tavalliseen nimeen liittyy niin raskaita henkilökohtaisia muistoja, ettei niistä vapaudu muutoin kuin nimestä vapautumalla jne.

Kiperiä tapauksia on myös niissä hakemuksissa, jotka koskevat esivanhemman käyttämän nimen ottamista. Laki edellyttää näissä tapauksissa tarkoituksenmukaisuuden harkitsemista. Kovin etäisten esivanhempien nimen ottamista laki ei perustelujensa mukaan tarkoita. Kankaan esimerkeissä hakijasta neljännen takenevan polven nimi on hyväksytty. Joskus vakiintuneisuuden määrittäminen tai osoittaminen tekee tapauksesta kiperän ratkaisun. Hakijan selkeitä perusteluja edellyttävät muuttuneisiin olosuhteisiin tai muihin erityisiin seikkoihin perustuvat sukunimen muutoshakemukset.

Hakijan ehdottama uusi nimi voi myös tehdä tapauksesta kiperän. Lain yhdennessä pykälän mainitsemia ehdottomia ja harkinnanvaraisia esteitä pohditaan s. 104–122; esimerkkeinä on pääasiallisesti vanhan lain voimassa ollessa tehtyjä ratkaisuja. Vanhasta laista on Kankaan käsittelyyn päässyt myös kohta, jota nykyisessä laissa ei enää ole, nimittäin että uudeksi nimeksi ei voida hyväksyä nimeä, joka on erittäin yleinen, ja että sukunimi voidaan muuttaa vain sellaiseksi, joka on vähemmän yleinen. Nykyään on mahdollista muuttaa nimensä entistä yleisemmäksi ja usein niin muute-taankin, jos hakija osoittaa, että haettu nimi

on kuulunut aiemmin hänelle tai vakiintuneesti hänen esivanhemmilleen.

Kaikkien sukunimien tasa-arvoista suojaamista Kangas pitää liioiteltuna ja pelkää sen pakottavan huonosti muodostettujen sukunimien lisääntymiseen. Pelkoa voi pitää liioiteltuna, täysin turhana ainakin uusien sukunimien saamisen kannalta. Nimenmuodostamismahdollisuuksia kotimaisissa kielissä on rajattomasti, ja toisaalta uusien sukunimien tarve on todella pieni verrattuna nimenmuutosten määrään. Uusia nimiä on laskelmieni mukaan otettu viime vuosina jokseenkin vakiintuneesti 100–150 nimen vuosivauhtia. Päätöksen tekijäin vika tietenkin on, jos kotimaisen nimikäytännön vastaisia nimiä hyväksytään. Ja toisaalta, jos joku on mieltynyt nimeen, joka äännteellisesti ja rakenteellisesti täyttää kotimaisen nimikäytännön kriteerit mutta on jonkun toisen maun mukaan »huonosti muodostettu», niin kaipa tällaisessakin tapauksessa yksilönvapaudella on oltava oikeutensa. Uusia sukunimiä otettaessa on todella häviävän pieni määrä valittu sellaisia, jotka eivät hyvin vastaa suomalaista »nimitajua».

Nykylaki antaa siis kaikille sukunimille tietyn, samanlaisen suojan: käytössä olevaa nimeä ei saa ottaa, jos siihen ei ole laillista oikeutta. Kangas selittää myös sitä suojaa, joka ei perustu lakiin vaan siihen, että nimi kuuluu Suomalaisuuden Liiton pitämään »suojattujen nimien» luetteloon. Puhe suojatusta nimestä tarkoittaa tavallisimmin jälkimmäistä.

Vakuuttavalta ei tunnu tekijän pohdiskelu nimilain kohdasta, joka koskee etunimen hyväksymistä sukunimeksi. Kankaan mukaan jotkin etunimet, esimerkiksi *Olli* ja *Lilja*, »kadottavat sukuniminä käytössä ollessaan täysin nimenkantajan sukupuolta koskevan informaatiomerkityksen». Toiset nimet, esimerkiksi *Helena* ja *Jyrki*, eivät »luovu sukupuolisidonnaisesta leimastaan» ja saattaisivat tuntua sukuniminä erikoisilta (s. 113–114). Kyseessä on mielestäni pikemminkin yksilöllinen nimikäytännön tai nimitiedon tuntemus kuin objektiivinen, itse nimien ominaisuus. Olennaista olisi ollut todeta, että historiallinen kehitys on ennen

nimisäädösten laadintaa johtanut eri syistä siihen, että samoja nimiä on käytössä etuja sukuniminä, mutta tällaisten nimien määrää ei haluta lisätä uusilla tapauksilla. Suomalaisilla sukunimillä ei ole sukupuolta tarkoittavaa tunnusmerkillisyyttä, eikä lakiin ole kirjoitettu kieltoa etunimen hyväksymisestä sukunimeksi voimassa olleen etunimilain edellyttämän etunimien sukupuolisidonnaisuuden vuoksi, vaan sukunimi- ja etunimikategorioiden erillään pitämiseksi. Vastaava säännöshän on etunimistäkin: ilman erityistä perustetta etunimeksi ei voida hyväksyä sukunimeä. Henkilönnimien viestintätehtävien kannalta on epäilemättä hyväksi, että sukunimiluokka ja etunimiluokka eivät limity enempää kuin ne historiallisen kehityksensä aikana ovat ehtineet limittyä. Joukko vanhoja etunimiä *Olli*, *Pentti*, *Tapio*, *Ilkka*, *Iivari* ym. on patronyymeinä siirtynyt sukunimiksi. Lisäksi uusia suomalaisia sukunimiä ja etunimiä käyttöön otettaessa, jolloin ei nimilakeja vielä ollutkaan, samoja kielenaineksia tuli suku- ja etunimiksi, kuten *Laine*, *Tuomi*, *Kanerva*, *Kivi*, *Alku*, *Aulis* ja monet muut. Etuniminä uutuudet helposti joutuivat eri puolilla maata eri sukupuolille. Sama vaara väijyy nykyisinkin: vanhemmat haluavat antaa lapsilleen erikoisia uusia nimiä eivätkä aina ota selvää, onko nimi jo sukunimenä käytössä tai jossain jo annettu etunimeksi toista sukupuolta olevalle lapselle. Väestörekisterinpitäjältäkö laki odottaa valppautta ja erikoistietoa säännösten noudattamiseksi? Näitä käytännön ongelmia kirjassa ei pohdita.

Sukunimien ja erilaisten yhteisöjen nimien, rekisteröityjen toiminimien, tavaramerkkien ja muiden suojattujen tunnusten oikeudellisia suhteita ja niiden ongelmallisuutta käsitellään s. 115–119. Toiminimien, tavaramerkkien ja tunnusten määrä on tavaton ja mikä merkittäväntä, niitä muutetaan tiheästi. Ratkaistavia ongelmia varmasti riittää, mutta ne eivät tule kovin usein näkyviin sukunimisäädöksiä sovellettaessa.

Harvinaisia ovat käytännössä myös taiteilijanimiin tai nimimerkkeihin liittyvät sukunimien muuttamisongelmat. Eri asia tie-

Kirjallisuutta

tysti on, että tunnettuja taiteilijanimiä pyrkivät vähemmän tunnetut harrastajat saamaan »tuotemerkikseen». Näiden nimien ja sukunimien oikeudellisia rajoja Kangas käsittelee lyhyesti s. 119–122.

Nimilaisissa on myös luku, jossa säädetään hakemuksesta saadun sukunimen menettämistä. Kirja esittelee myös näitä oikeustapauksia (s. 122–126). Niissä oikeuden jakamiseen tuntuu usein liittyvän myös loukkaamista ja loukkauksen maksua loukkauksella. Kangas suosittelee perustellusti päätöksen tekijöille äärimmäistä pidättyväisyyttä, kun on ratkaistavana nimenmenetyksiä koskeva kanne.

Etunimisäädökset

Neljännessä luvussa (s. 127–146) Kangas siirtyy käsittelemään etunimisäännöksiä. Ne tulevat syntytaustoineen tarkkaan esitellyiksi. Aiheellisesti Kangas tähdentää lapsen nimen annon, ts. lapsen rekisteröinnin ja kasteen eli seurakuntaan liittämisen eroa. Kasteen toimittaminen kyllä edellyttää, että lapsella on nimi ja nimi usein julkistetaan vasta ristiäisjuhlassa, mutta nimenanto on lapsen rekisteröintiin liittyvä vanhempien tai huoltajan velvollisuus. Lapsella on oikeus saada lain mukainen nimi. Viime kädessä väestörekisterin pitäjän velvollisuus on tutkia, että lapselle ehdotettu nimi on lain mukainen. Nimen kelpoisuus olisi siis selvítettävä ennen kastetoimitusta, ja niinhän normaalisti tehdäänkin. K. J. Ståhlbergin kirjoittama ensimmäisen etunimilain perustelu tähdentää lain yhtenä tarkoituksena lapsen edun turvaamista.

Etunimen hyväksymisen ehdottomat ja harkinnanvaraiset esteet Kangas käsittelee s. 132–146. *Poika-* ja *tytär-*loppuiset patronyymit ja matronyymit, jotka Suomessa luokitellaan etunimiksi, pitää muodostaa virheettää tullakseen hyväksytyiksi. Etunimi tai nimikombinaatio ei saa merkityssisällöltään olla sopimaton, uskonnollista tunnetta, säädyllisyyttä tai hyvää tapaa loukkaava, haltijansa leimaava tai naurua herättävä. Esimerkit osoittavat, että tällaisina hylättä-

viä ovat yhtä hyvin liian hurskaat, pyhät nimet kuten *Jeesus*, *Kristus* tai liian arkiset tai muuhun erisnimikäytäntöön kuuluvat, esimerkiksi eläinten nimiksi leimaantuneet kuten *Heluna*, *Musti*, *Kille*, *Miiru*. Outo tieto on esitetty patronyymisten ja matronyymisten etunimien antoa käsittelevässä jaksossa (s. 144). Kankaan mukaan *poika-* tai *tytär-*loppuisien etunimien jälkeen voisi antaa viimeiseksi »piiloon jääväksi» etunimeksi järjestysluvun. Tiedon alkuperälähdettä ei mainita. Missään tapauksessa järjestysluvut eivät ole kotimaisen nimikäytännön mukaisia etunimiä. Sikäli kuin sellaisia esiintyy, ne ovat henkilönnimeen liitettyä erikoisinformaatiota, yksilöintitunnuksia. Samaan yksilöintitunnusten luokkaan kuuluvat, tosin nimeä selventävän funktiona takia perustellumpana lisätietona, sellaiset sanat tai lyhenteet kuin *Junior*, *Jr.*, *Senior*, *Sr.*, *nuorempi*, *vanhempi*. Lain mukaan *poika-* ja *tytär-*loppuiset patronyymit ja matronyymit ovat sallittavia perusteltuina ja vain muun etunimen jäljessä. Aiempaan lakiin verrattuna on tapahtunut muutos. Uusi laki sallii selvästi myös äidin etunimestä muodostetun *poika-* tai *tytär-*loppuisen nimen. Vanha laki kirjoittamisaikansa hengen mukaan puhui vain isän etunimeen perustuvasta *poika-* tai *tytär-*loppuisesta nimestä. Kestikin kauan ennen kuin oikeusviranomaiset olivat valmiita hyväksymään näkemyksen, että kyse oli yleisemmin vanhemman etunimeen perustuvasta nimestä. Äidinnimestä muodostettua nimeä ei enää tulkita aviottomaan syntyperään viittaavaksi, kuten menneinä vuosisatoina.

Lain mukaan etunimeksi ei saa hyväksyä nimeä, joka on sisaruksella tai puolisisaruksella, muutoin kuin toisen etunimen ohella. Kielto kohdistuu siis vain »näkyvään etunimeen» Kankaan ilmausta käyttäkseni. Laki ei sen sijaan mitenkään rajoita sitä, missä asemassa, ensimmäisenä, toisena vai kolmantena, yhteinen »piiloon jäävä» etunimi perheenjäsenten nimissä on. Kangas käyttää esimerkkiä, jossa yhteinen aines *Pekka Juhani* on perheen miesten toisena ja kolmantena nimenä. Yhtä mahdollinen ilmeisesti

olisi yhteisetunimen sijainti ensimmäisenä: *Olli Juhani, Olli Tapani, Olli Kalevi*. Pykälän soveltaminen tulee suhteellisen harvoin ajankohtaiseksi eikä tuottane suurempia ongelmia.

Teoksen viimeiset luvut esittelevät etunimen muuttamismahdollisuudet. Uusi nimilaki toi olennaisen parannuksen etunimien muuttamiskäytäntöön. Aiemmin kaikki muutokset oli tehtävä hakemusteitse. Nyt suuri osa halutuista etunimenmuutoksista voidaan tehdä väestökisterinpitäjälle tehtävällä ilmoituksella. Kangas selvittää asiaa s. 147–150. Tässä yhteydessä on syytä todeta, että kirjan ilmestymisaikaan oli jo viireillä uusi nimilain muutosehdotus. Eduskunta hyväksyi keuhällä 1993 oikeusministeriössä valmistellun esityksen, joka vielä laajentaa ilmoitusmenettelyä siten, että samanaikaisesti, mutta vain kerran voi tehdä useita muutoksia. Aiempi laki salli vain yhden muutoksen tekemisen ilmoituksella. Uusi muutos tuli voimaan 15. elokuuta. Ilmoitusmenettelyllä on nyt sallittua lisätä etunimiä, kunhan niitä ei tule kolmea enempää, tai vähentää etunimiä, kunhan jäljelle jää vähintään yksi, tai ottaa tyyten uudet nimet. Nimien järjestystä saa niin ikään vaihtaa, paitsi ei matronyymisten ja patronyymisten nimien. Edelleen on lupa lisätä tai jättää pois yhdysmerkki, kunhan merkin poisto ei kasvata nimien määrää yli kolmen. Ilmoitusmenettelyllä etunimiä muutettaessa lain edellyttämät nimen hyväksyttävyysskriteerit ovat edelleen muuttamattomina voimassa. Mitä ehdotusta tahansa ei voida hyväksyä. Ilmoitusmenettelyä saa siis käyttää vain kerran. Tällä rajoituksella halutaan estää harkitsematon nimien muuttelu, joka tulisikin yhteiskunnalle kalliiksi eikä olisi yksilönkään etujen mukaista, koska uuden voimassa olevan nimen saaminen eri rekistereihin ja todistuksiin vie aina oman aikansa ja aiheuttaa kuluja.

Vaikea on yhtyä Kankaan tulkintaan, jonka mukaan esimerkiksi *Sisko-Liisa Suvilina Tarja-Maaret* mahtuu vielä lain hyväksymiin nimiin; lapsen edun mukaisena sitä ainakaan ei voi pitää. Lain vastaisena Kangas esittää kolmiosaisen yhdysnimen

»*Urpo-Pekka-Antero*». Vakiintuneen kotimaisen nimikäytännön vastainen ja siis lain vastainen sellainen nimiketju olisikin, vaikka kielenvastaisia eivät samantapaiset yhdysosat olekaan: esimerkiksi sopivat *mustikka-puolukka-kanervatyypinen, suomalais-virolais-unkarilainen*. Kangas uskoo, ettei sellaisia nimiä anneta, koska ihmisellä on »sisäänrakennettu mieltymys esteettisesti ja auditivisesti kauniisiin etunimiin». Voi vain toivoa, ettei usko petä.

Miten etunimi voidaan muuttaa lääninhallitukselle tehtävällä hakemuksella, selvitetään kuudennessa luvussa (s. 151–156). Kuvauksessa korostuu ehkä liiankin suuresti se, että muuttamiseen vaaditaan pätevää syytä. Käytännössä hakemus mennee jokseenkin vähin perusteluin läpi, jos haettu nimi täyttää lain vaatimukset. Esteeksi näyttää usein tulevan se, että haettu uusi nimi, esim. epävirallinen puhuttelunimimuoto, on käytössä toisen sukupuolen nimenä tai sukunimenä. Väestökirjanpitäjät ja muut nimiä käsittelevät viranomaiset joutuvat päivittäisessä työssään tekemään tietämättään tahtomattaan uusia nimiä koskevia päätöksiä, jotka ovat omiaan viemään nimilailta pohjaa pois. Vanhaan etunimilakiin liittyvässä asetuksessa annettiin oikeusministeriölle valta määrätä, mitä nimiä on pidettävä naisen, mitä miehen niminä. Heti lain voimaan tultua ministeriö teettikin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimivaihtokunnalla sen ajan tarpeita vastaavan luettelon, jossa nimet oli luokiteltu sukupuolen mukaan. Nykyisen nimimuodin vaatiessa entistä enemmän uusia nimiaineksia olisi käytännön nimitiedolla kysyntää. Mutta Kangas pitää mörkönä, ihan Stalinin valtaan verrattavana, menettelyä, jonka turvin vältettäisiin hyväksymästä samana päivänä *Emppua, Jossua, Tinttiä* Uudellamaalla työlle ja Pohjois-Karjalassa pojalle tai toisessa seurakunnassa hyväksymästä *Mikroa* ja *Ilvestä* etunimiksi, toisessa seurakunnassa torjumasta ne nimikäytännön vastaisena ja sukunimenä. Kankaan konservatiivisena pitämä nimilautakunta seuraa yleistä nimikäytäntöä hyvinkin tarkoin, ei vain nimenmuutoksia tai vain hylättyjä nimenmuutosshake-

Kirjallisuutta

muksia, jotka edustavat nimikäytännössä häviävän pientä poikkeusryhmää. Tähän mennessä lautakunta on osoittautunut valmiiksi tekemään radikaalejakin vaihtoehtoisuuskäytäntöjä lainuudistajien harkittavaksi. Laakeja laativat oikeusviranomaiset eivät näy luottavan niin rajattomasti »ihmisen sisäänrakennettuun mieltymykseen valita esteettisesti ja auditiivisesti kauniita etunimiä» kuin Kangas näyttää tekevän tai sitten he ovat huomanneet, että ihmisten esteettinen maku vaihtelee laajassa skaalassa niin kuin huumorintajukin. Lapsen etu ja yhteisön nimikäytännön selkeys eivät ole aina etunimiehdotuksista kiistattomasti todettavissa.

Suomalainen nimiperintö on arvokas pääoma, joka karttuu ja jota on kartutettava virkeästi omalta pohjalta, mutta myös lainaamalla muilta. Lainanotossa on tietysti pidettävä silmällä sitä, ettei saada tarpeettomia hankaluuksia jokapäiväiseen kieleen kaupanpäällisinä. Nimet ovat aina olleet kansainvälisintä ainesta kielessä kuin kielessä, varsinaista kulkutavaraa. Nykyään vieraat nimet monine vaikeine ja outoine elementteineen kuuluvat omaan yhteiskuntaamme ja elämänmenoomme erottamattomasti. Eri kulttuurien nimikäytännöstä, nimilaista ja nimiaineksista tarvitaan luotettavaa tietoa yhä enemmän. Siltä kannalta onkin vahinko, että Kangas kuittaa kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset kirjan alkusanojen maininnalla, että kyseisten säännösten systematisointi ja tulkinta luontuvat paremmin kansainvälisen yksityisoikeuden tutkijoille. Varmaan niin luontuvat, mutta säännösten sivuuttaminen tuntuu aukkona tässä teoksessa, koska ulkomaiset nimet ja nimisäädökset tuovat nykyään monenlaisia ongelmia eri puolilla maata toimiville nimiviranomaisille. Aiemminhan niitä tuli esiin harvoin ja pääasiallisesti vain pääkaupunkiseudun viranomaisten ratkaistavaksi.

EVA MARIA NÄRHI